

Een (vroeg)mesolithische site op de Graanmarkt te Ninove (Oost-Vlaanderen, B)

Joris SERGANT, Lien LOMBAERT, Bart CHERRETTÉ, Celine CLEMENT,
Wouter DE MAEYER & Sigrid KLINKENBORG

Samenvatting

Naar aanleiding van de vondst van een kleine hoeveelheid lithisch materiaal bij een archeologische interventie op de Graanmarkt te Ninove werden 37 boringen gezet en werd een kleine oppervlakte (3,75 m²) opgegraven in vakken van een kwart m². Minstens zeventien boorstalen bevatten lithische artefacten maar het aantal dateerbare elementen bleef beperkt tot één microlietfragment. Bij de testopgraving werd een kleine (vroeg-) mesolithische concentratie aangesneden met een lage densiteit. Opmerkelijk is de aanwezigheid van artefacten in kwartsiet van Tienen en (vermoedelijk) vuursteen van Ghlin.

Trefwoorden: Ninove - Graanmarkt, Oost-Vlaanderen (B), stadscontext, boringen, testopgraving, (vroeg-)mesolithicum, kwartsiet van Tienen, exotische vuursteen.

1. Inleiding

Naar aanleiding van de geplande heraanleg- en rioleringswerken op de Graanmarkt voerde het intergemeentelijk samenwerkingsverband SOLVA in het historisch centrum van Ninove een archeologisch onderzoek uit (voorjaar 2009). Eerder uitgevoerd proefsleuvenonderzoek (Berkers & Klinkenberg, 2008; 2009) had uitgewezen dat zich onder de Graanmarkt goed bewaarde sporen uit de late en postmiddeleeuwen bevonden (onder meer een 14de eeuwse graanhal en oudere marktniveaus; fig. 1).

De bouw van de graanhal zorgde ervoor dat de oudere niveaus die zich hieronder bevonden vrij goed bewaard bleven (in tegenstelling tot de zone rond de graanhal waar tal van kuilen werden gegraven).

2. Geografische situering

Ninove is gelegen in de Dendervallei. De vallei kenmerkt zich door de aanwezigheid van uitgesproken steilranden aan de oostelijke flank en een meer glooiend en gradueel opklimmend landschap aan de westelijke flank (Paternoster, 1996: 11-12). De Graanmarkt bevindt zich op de westelijke flank en hoewel enigszins gecamoufleerd door de bebouwing is er ten opzichte van de huidige (gekanaliseerde) Dender een vrij uitgesproken hoogteverschil waar te nemen. De topografie van het stadscentrum wordt sterk bepaald door (heden grotendeels overwelfde) waterlopen. De Graanmarkt wordt omsloten door een historische Denderarm in het zuiden (de diverse historische Denderarmen zijn

heden niet meer herkenbaar en gekanaliseerd) en een bijriviertje van de Dender, de overwelfde Beverbeek, in het noorden en oosten. De ondergrond op de Graanmarkt is opgebouwd uit licht lemig zand (fig. 2).

3. De boringen

De vondst van enkele stenen artefacten (cf. supra) vormde de aanzet van een klein karterend, evaluerend en waarderend booronderzoek. Technisch was het enkel mogelijk om de zone van de graanhal evenals een kleine strook ten oosten en ten westen af te boren. Buiten deze zone was het marktniveau immers verstevigd met stenen en ten zuiden van de graanhal bevond zich een zone met grote kuilen en beerputten. Er werd geopteerd om een verspringend drie metergrid te hanteren; de boringen zelf gebeurden met een Edelman-boor met een diameter van 15 cm. Omwille van een aantal bakstenen structuren, sporen met veel bakstenen of dakpannen en de aanwezigheid van leidingen waren wij soms verplicht om licht af te wijken van het grid. Vaak werd de eerste 20 cm, bestaande uit een aantal middeleeuwse pakketten, verwijderd met een spade omdat de aanwezigheid van (bak)stenen en dakpannen het boren onmogelijk maakte. Er werden steeds twee stalen genomen (20-25 cm per staal), stevast onder een (donker)grijze laag van lemig zand waarin zich soms houtskool, (middeleeuwse) scherven, niet verbrand bot of dakpannen bevonden. Het was echter niet steeds duidelijk of zich onder deze laag ongestoorde bodem dan wel een structuur bevond. Bij twijfel werd het staal meegenomen.

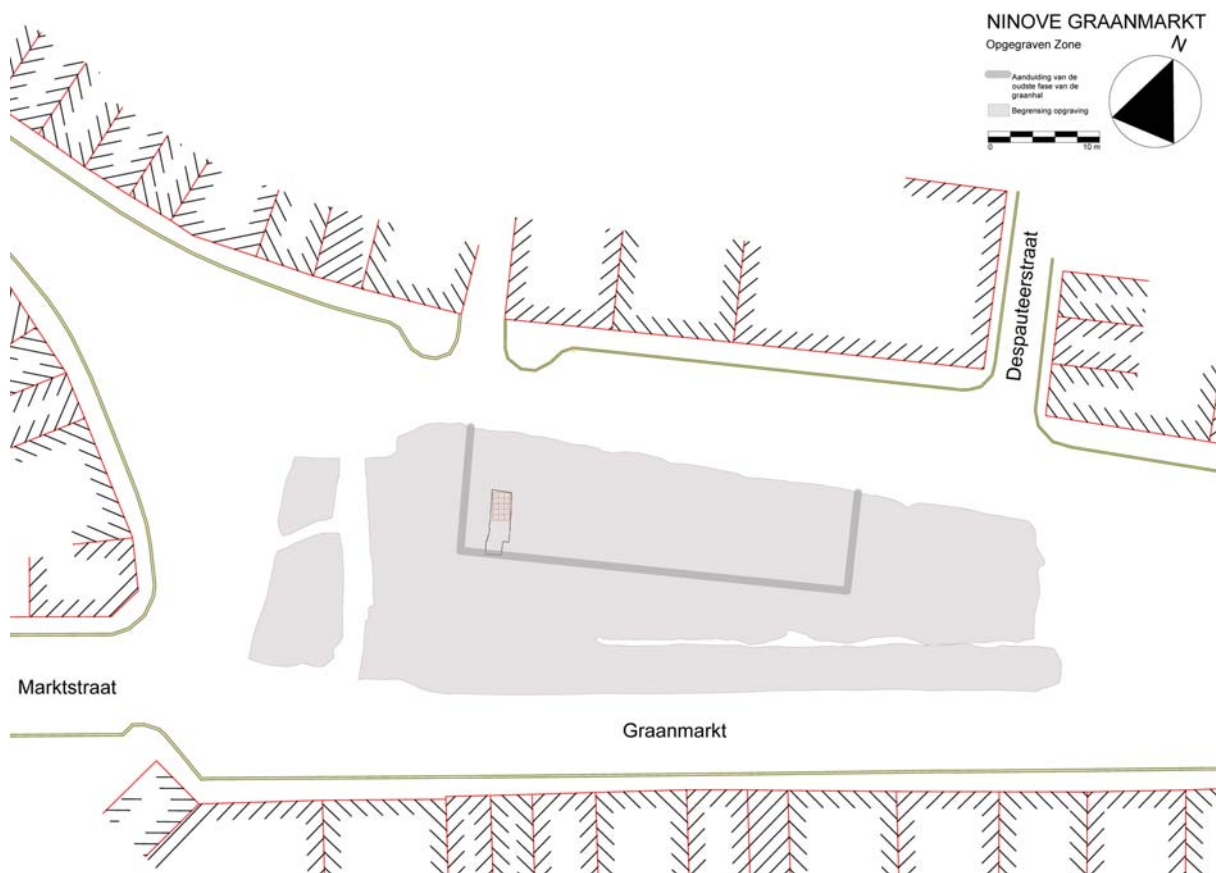

Fig. 1 – Ninove: overzicht van de Oude Graanmarkt met aanduiding van de graanhal en sleuf ABCD.

De moederbodem verschilde eveneens van uitzicht. In de opgravingsleuven aan de westelijke zijde was lichtbruin en lichtlemig zand te zien met een beperkt aantal roestvlekken. Centraal werd een zone aangeboord met roodbruin (i.e. door roestvlekken) gekleurd zand terwijl aan de oostelijke rand meer lichtbruin zand voorkwam. De meest oostelijke boring gaf zelfs blauwgrijs gereduceerd materiaal te zien met kleiig zand/zandige klei op beperkte diepte. De vraag of er een deel van het bestaande reliëf werd genivelleerd of niet en of hierdoor de steentijdbewoning werd aangetast, kon niet door ons worden beantwoord. Enkel een bodemkundige kan hieromtrent uitsluitsel bieden.

In totaal werden 37 boringen gezet. Zesendertig boringen leverden boorstalen op; enkel de laatste boring moest worden opgegeven door de aanwezigheid van grote stenen (die vermoedelijk verband hielden met het marktniveau). De stalen werden nat gezeefd op maaswijdte 1 mm.

Fig. 2 – Ninove - Graanmarkt: foto van het bodemprofiel onder de graanhal.

De meeste boringen leverden vuursteensplinters op (35 van de 37 boringen) waarbij het in de meerderheid van de gevallen niet uit te maken valt of het om antropogene dan wel om natuurlijke artefacten gaat. Meestal gaat het om zeer kleine chips die vaak voorzien zijn van een slagbult en/of slaggolven. Het doorgaans ontbreken van ribben op het dorsale vlak evenals de grondstof waarin de meeste chips vervaardigd zijn (een translucente gelige vuursteen) doen twijfels rijzen over hun origine hoewel een antropogene oorsprong niet helemaal uit te sluiten

valt. Daarom hebben wij er voor geopteerd om de artefacten die (hoogstwaarschijnlijk) van antropogene origine zijn los te behandelen van de overige artefacten. Zeventien boorstalen bevatten dergelijke artefacten (fig. 3). Het zijn in hoofdzaak chips (in totaal 35 stuks) aangevuld met (fragmenten van) microklingen (4 stuks), afslagen (2 stuks), brokstukken (2 stuks) en één (vermoedelijk) fragment van een microliet. Alle artefacten werden vervaardigd in vuursteen.

Verkoolde hazelnootschelpen werden in één/

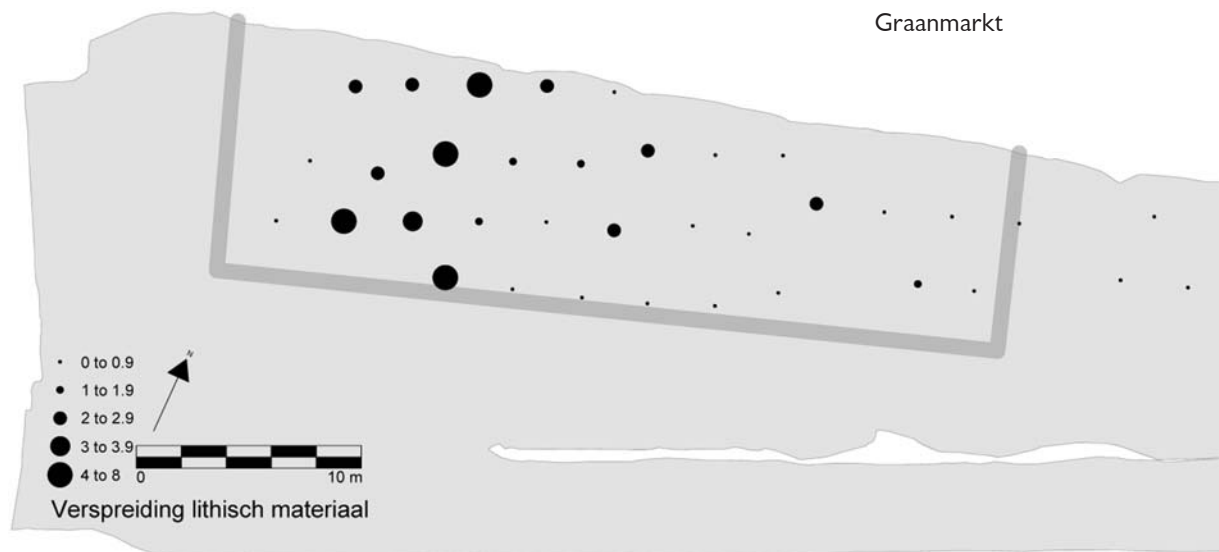

Fig. 3 – Ninove - *Graanmarkt*: aanduiding van de boorpunten die silexartefacten opleverden die (hoogstwaarschijnlijk) van antropogene origine zijn.

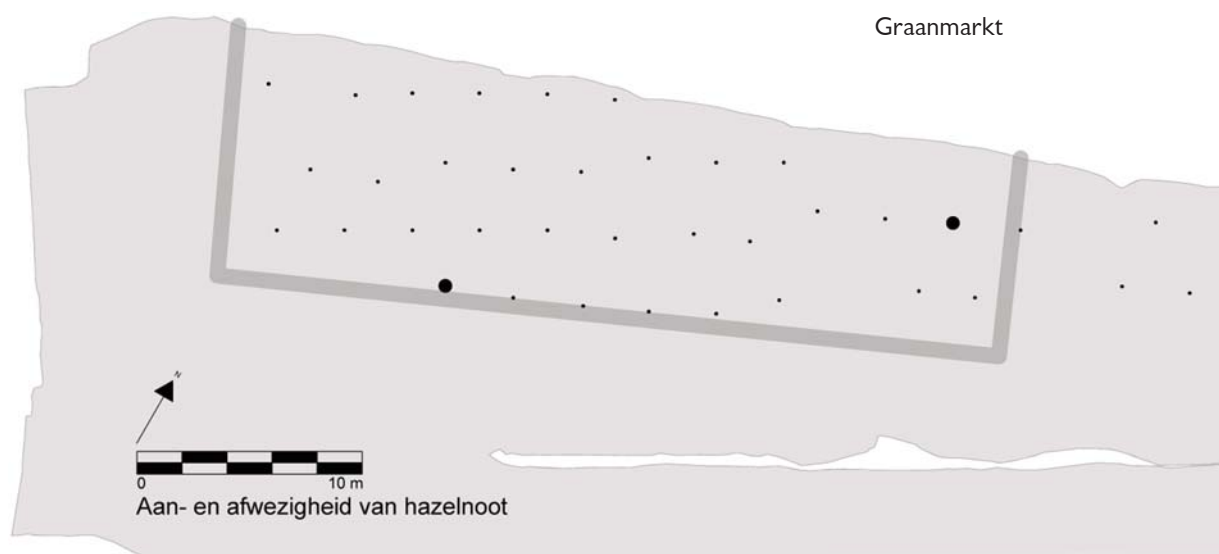

Fig. 4 – Ninove - *Graanmarkt*: aanduiding van de boorpunten die verkoolde hazelnootschelpen opleverden.

mogelijk twee boringen aangetroffen (fig. 4). Verbrand bot werd in meerdere boringen aangetroffen. Hier dienen wij onmiddellijk aan toe te voegen niet overtuigd te zijn dat het gaat om prehistorisch botmateriaal aangezien in de meerderheid van de boorstalen ook niet-verbrand bot voorkomt dat mogelijk te linken is aan de middeleeuwse occupatie. Opmerkelijk is de aanwezigheid van chips en brokstukken in gesilificeerde kalkzandsteen (ook Zandbergse steen genoemd; determinatie F. Gelaude; Gullentops & Wouters, 1996: 91-92) in 22 boorstalen; vermoedelijk houden ook deze verband met de post-steentijdoccupatielagen die zich boven de moederbodem bevinden.

De horizontale spreiding van de vermoedelijk antropogene artefacten toont een cluster in de zuidwestelijke helft van het afgeboorde gebied. In de noordoostelijke helft komen echter ook enkele positieve punten voor. Bovendien valt niet uit te sluiten dat er zich tussen de niet weerhouden artefacten (cf. supra) nog antropogene artefacten bevinden wat maakt dat het verspreidingsbeeld enigszins vertekend kan zijn.

Wat de verticale spreiding betreft, lijken er zowel artefacten voor te komen in de bovenste als in de onderste boorstalen. In de bovenste stalen bevinden zich wel wat meer artefacten dan in de onderste (i.e. 32 stuks tegenover 12 stuks).

4. Steentijdvondsten uit de opgraving

4.1. Zone I: sleuf ABCD

Naar aanleiding van de vondst van een aantal vuursteen artefacten bij het opschaven en het couperen van sporen in sleuf ABCD, werd besloten om in deze sleuf een kleine zone (3,75 m²) op te graven in vakken van een kwart vierkante meter en artificiële niveaus van 10 cm teneinde de aangesneden artefactencluster beter te kunnen evalueren (fig. 5). De stalen werden uitgezeefd op maaswijdte 1 mm.

Bij het opgraven van de kwart vierkante metervakken werd een zone vastgesteld met merkkelijk minder ijzerconcretie. Mogelijk wijst dit op een windvalstructuur wat eventueel de lichte clustering van artefacten ter hoogte van de opgegraven zone zou kunnen verklaren. Een tweede vaststelling is dat bijna alle artefacten groter dan 1 cm in de bovenste 10 cm werden aangetroffen; in de niveaus 10-20 cm en 20-30 cm werden omzeggens enkel chips aangetroffen.

Alle artefacten die werden aangetroffen in sleuf ABCD, worden hieronder samen behandeld. Het gaat in totaal om 128 artefacten waarvan 83 chips. De meeste artefacten werden vervaardigd in vuursteen (107 stuks of 83,59 %). Twee opvallende vuursteen-

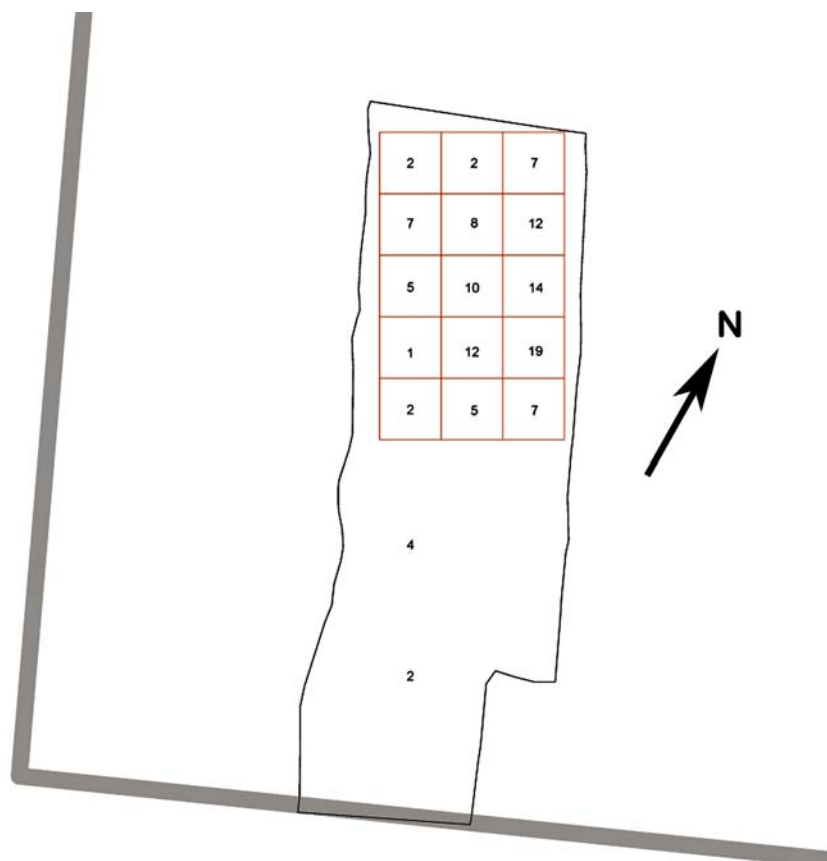

Fig. 5 — Ninove - Graanmarkt: zuidelijke helft van sleuf ABCD met aanduiding van de in vakken van een kwart m² opgegraven zone.

artefacten dienen als exotisch te worden beschouwd. Een eerste grote, licht bruinegepatineerde afslag is vervaardigd in een fijnkorrelige, homogeen grijze vuursteen die donkergrijs wordt naar de randen. De matig gerolde cortex op de hiel en het distale deel lijken aan te geven dat het artefact vervaardigd werd uit een ca. 4,5 cm dikke plaquette. Deze silex vertoont verwantschap met vuursteen afkomstig van Ghlin. Een tweede afslag is vervaardigd in een licht- en donkergrijze vuursteen met onregelmatige lijnen en banden, met grote beige en grijze inclusies en met een sterk verweerde cortex. Twee artefacten, een eenvoudige afslagschrabber en een afslag, werden vervaardigd in een fijnkorrelige donkergrijze vuursteen met kleine, lichtgrijze vlekken (Van Vlaenderen *et al.*, 2006: 21). De overige vuursteenartefacten werden vervaardigd in sterk uiteenlopende vuursteen-soorten gaande van translucet tot matig fijnkorrelig en van homogeen tot sterk gevlekt met grote inclusies, met een dominantie van bruine en grijze soorten. Tot slot werden 21 artefacten of 16,41 % vervaardigd in donker-grijs kwartsiet van Tienen. De verbrandingsgraad van het lithisch materiaal bedraagt 20,31 %.

In totaal werden zeven werktuigen aangetroffen. Microlieten zijn met vier exemplaren het best vertegenwoordigd (fig. 6:1-4). Het gaat om een hybride spits (driehoek/trapezoidale spits) in kwartsiet van Tienen, een spits met ventraal geretoucheerde basis in kwartsiet van Tienen, een ongelijkbenige driehoek en een onbepaald microlietfragment. Tenslotte zijn er nog een eenvoudige afslagschrabber (fig. 6:5) en twee aangepunte onbepaalde werktuigfragmenten (boren?).

Qua verfrissingsmateriaal werd enkel een kernrandkling aangetroffen. Verder zijn er naast drie Krukowski-kerfresten (waarvan één in kwartsiet van Tienen) twee chips met retouches in kwartsiet van Tienen die mogelijk ook verband houden met de productie van microlieten. Tenslotte zijn er nog negen onregelmatige microkling(fragment)en waarvan één in

kwartsiet van Tienen, 19 (hoofdzakelijk kleine) afslagen waarvan vijf in kwartsiet van Tienen en drie brokstukken.

Naast lithisch materiaal werd ook nog een kleine hoeveelheid verkolde hazelnootschelpen (in totaal 1,92 g) evenals enkele verbrande botfragmenten aangetroffen. Of deze laatste aan de steentijdoccupatie toe te schrijven zijn is o.i. zeer twijfelachtig gelet de aanwezigheid van verbrand en niet-verbrand bot in de bovenliggende pakketten (cf. supra).

4.2. Vondsten uit de rest van het opgravingsvlak

Ook buiten sleuf ABCD werden een aantal silexartefacten verzameld. Helaas bevonden zich onder deze artefacten geen gidsfossielen waardoor wij wat betreft de datering in het duister tasten. Het gaat om een schrabberfragment, drie kernen waarvan één knol met beginnende debitage en twee kleine kernen met één slagrichting, 3 microklingen, 5 afslagen en één brokstuk. Eén afslag is vervaardigd in bruinegepatineerde homogeen lichtgrijze vuursteen die kenmerken vertoont van Ghlin-vuursteen (i.e. vergelijkbaar met de afslag beschreven in 3:1). De knol met beginnende debitage werd dan weer vervaardigd in fijnkorrelige grijze vuursteen met kleine lichte vlekken (Van Vlaenderen *et al.*, 2006: 21).

5. Conclusie

Uit de boringen kan geconcludeerd worden dat zich binnen de afgeboorde zone net onder de middeleeuwse pakketten minstens één en vermoedelijk meerdere (*low density*) steentijd nederzettingen bevinden. De zone aansluitend bij de opgegraven sleuf ABCD leverde de meeste artefacten op maar meer ten NW vallen eveneens enkele positieve boorpunten te noteren. Enkel op het uiteinde van de boorlijnen waar het reliëf

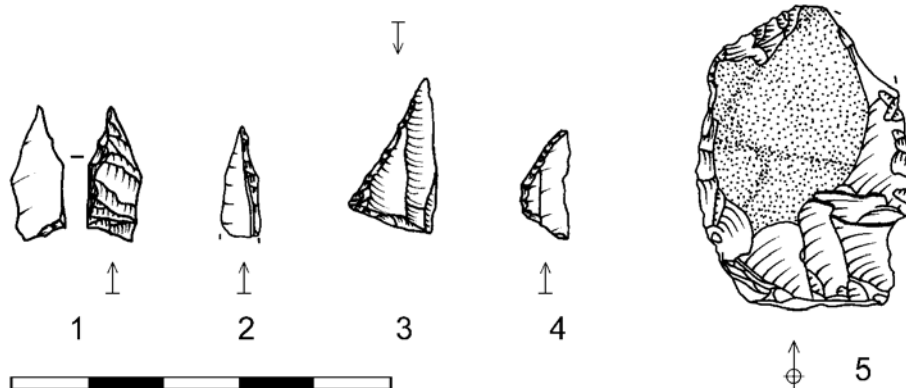

Fig. 6 – Ninove - *Graanmarkt*: werktuigen aangetroffen bij het opgraven van sleuf ABCD: spits met geretoucheerde basis (1), microlietfragment (2), ongelijkbenige driehoek (3), hybride spits (4) en afslagschrabber (5).

naar het oosten toe daalt in de richting van de Beverbeek, werden geen artefacten aangetroffen. Wat de datering van deze nederzetting betreft, bieden de boorresultaten weinig informatie. Het enige gidsfossiel - het (mogelijke) microlietfragment - wijst net als de opgegraven gidsfossielen (cf. infra) in mesolithische richting. Of er ook nederzettingen aanwezig zijn uit andere steentijdperiodes valt echter niet uit te sluiten. De bewaringstoestand kon evenmin achterhaald worden met de boringen, enkel een opgraving kan hierover uitsluitsel bieden. Op het eerste zicht lijkt het qua antropogene verstoringen onder de laat-middeleeuwse pakketten ter hoogte van de graanhallen nog mee te vallen al kunnen er een aantal oude sporen aanwezig zijn die niet als dusdanig te herkennen zijn bij het boren (zie bijvoorbeeld het grachtje uit de volle middeleeuwen in sleuf ABCD). Het is hoe dan ook duidelijk dat er in de toekomst bij elke ingreep in de bodem die door de middeleeuwse lagen gaat rekening moet gehouden worden met de aanwezigheid van steentijdsites.

Bij de opgraving van sleuf ABCD werd de aanwezigheid vastgesteld van een kleine concentratie. Ook al werd slechts een gedeelte aangesneden toch kunnen we stellen dat het gaat om een cluster met een zeer lage densiteit. De ruimtelijke spreiding van de artefacten is mogelijk verstoord door een zeer vage (windval?)structuur. Alle aanwezige gidsfossielen wijzen in mesolithische richting. De microlieten, de aanwezigheid van artefacten in kwartsiet van Tienen en de onregelmatige debitagestijl suggereren een datering in het vroeg-mesolithicum (Groep van Chinru?; Crombé, 1999; Crombé *et al.*, 2009). Een activiteit die zeker werd uitgevoerd is het vervaardigen van microlieten zowel in vuursteen als in kwartsiet van Tienen, getuige daarvan de aanwezigheid van Krukowski-kerfresten en chips met retouches. Opvallend is de geringe afmeting van het debitagemateriaal wat wijst op een zeer 'economische' debitage. Ook het vervaardigen van een spits met ventraal geretoucheerde basis op een verfrissingsafslag wijst in die richting.

Het ontsluitingsgebied van kwartsiet van Tienen

(i.e. de omgeving van Hoegaarden; De Paepe, 1998; Perdaen, Crombé & Sergant, 2009) bevindt zich op ca. 70 km van Ninove. De artefacten in deze grondstof van Ninove zijn de eerste die in de Dendervallei opduiken. Ten noorden van Ninove liggen de meest dichtbij gesitueerde vindplaatsen met kwartsiet van Tienen in het Waasland (op ca. 30 km van Ninove) in Zandig Vlaanderen. Ten zuiden (op respectievelijk ca. 25 en ca. 30 km van Ninove) bevinden de enige mesolithische vindplaatsen met kwartsiet van Tienen zich in Quenast en Hennuyères aan de bovenloop van de Zenne (en bijrivieren; Van Assche, 2005: 59). In de regio Ath-Mons werden totnogtoe geen artefacten in deze grondstof aangetroffen (Van Assche, 2005: 55). De aanwezigheid van vuursteen van Ghlin (Henegouwen) gesitueerd op ca. 50 km van Ninove, is eveneens een opmerkelijk en zeldzaam gegeven in de Dendervallei. Dichter bij het herkomstgebied van deze grondstof in de regio Ath-Mons (ten zuiden van Ninove) worden vaak artefacten in Ghlin-vuursteen aangetroffen in neolithische contexten maar ook in mesolithische contexten komen ze regelmatig voor (Van Assche, 2005: 54).

Tot slot kunnen we stellen dat informatie over het mesolithicum van de midden- en benedenloop van de Dender en aansluitende leem- en zandleemgebieden schaars is (Sergant, 2004; Van Liefferinge, 2006). Eén van de redenen is de voor veldprospectie slechte toegankelijkheid van het alluvium waarin zich ongetwijfeld nog een aantal finaalpaleolithische/mesolithische vindplaatsen bevinden. Veldprospecties buiten het alluvium leverden een beperkt aantal (losse) microlieten en enkele artefacten in Wommersomkwartsiet op. Eén van de weinige gekende concentraties bevindt zich te Geraardsbergen - *Grote Buizemont* (midden-? en laat-mesolithicum; Van Liefferinge, 2007). Om enig inzicht te krijgen in het mesolithicum van de Dendervallei, dienen alle geboden mogelijkheden benut te worden. De opgravingen te Ninove bewijzen dat zelfs kleinschalige interventies kunnen bijdragen tot een beter inzicht in het prehistorische landgebruik, de verspreiding van grondstoffen en (regionale) typochronologie.

Bibliografie

BERKERS M. & KLINKENBORG S., 2008. *Archeologisch proefonderzoek Graanmarkt Ninove*. Onuitgegeven rapport.

BERKERS M. & KLINKENBORG S., 2009. Archeologisch proefonderzoek op de Graanmarkt te Ninove. Een kleine bijdrage tot de geschiedenis van de stad. *Het Land van Aalst*, jaargang LXI: 25-36.

CROMBÉ P., 1999. Vers une nouvelle chronologie absolue pour le Mésolithique en Belgique. In: *L'Europe des derniers chasseurs*, 5e Colloque international U.I.S.P.P. (Grenoble), 18-23 septembre 1995: 189-199.

CROMBÉ P., VAN STRYDONCK M. & BOUDIN M., 2009. Towards a Refinement of the Absolute (Typo)Chronology for the Early Mesolithic in the Coversand Area of Northern Belgium and The Southern Netherlands. In: CROMBÉ P., VAN STRYDONCK M., SERGANT J., BOUDIN M., & BATS M. (eds), *Proceedings of the international congress "Chronology and Evolution in the Mesolithic of North-West Europe"*, Brussels, May 30 till June 1 2007, Newcastle-upon-Tyne: 95-112.

DE PAEPE P., 1998. Petrographical Analysis. In: CROMBÉ Ph., *The Mesolithic in Northwestern Belgium. Recent excavations and surveys*, BAR International Series, 716: 23.

GULLENTOPS F. & WOUTERS L., 1996. *Delfstoffen in Vlaanderen*. Brussel.

PATERNOSTER J., 1996. Welle in zijn geo-fysisch kader. In: J. BAEYENS, L. BAUTERS, G. BOGAERT et al. (eds), *Welle. Eens 's graven propre proche*: 9-22.

PERDAEN Y., CROMBÉ P. & SERGANT J., 2009. The Use of Quartzite as a Chrono-cultural Marker in the Mesolithic of the Low Countries. In: F. STERNKE, L. EIGELAND & L.-J. COSTA, *Non-Flint Raw Material Use in Prehistory. Old prejudices and new directions*, BAR International Series, 1939: 217-224.

SERGANT J., 2004. *Steentijdvondsten in de regio Aalst (Oost-Vlaanderen en Brabant, België)*, *Inventaris en geografische analyse*. Archeologische Inventaris Vlaanderen, Buitengewone reeks 8.

VAN ASSCHE M., 2005. Aperçu sur le Mésolithique des régions d'Ath et de Mons (Hainaut). *Amphora*, 83: 42-82.

VAN LIEFFERINGE N., 2006. *Archeologisch onderzoek in het zuidwesten van Geraardsbergen. Prospectie-Analyse-Synthese*. Onuitgegeven licentiaatsverhandelingen.

VAN LIEFFERINGE N., 2007. Jager-verzamelaars op de Grote Buizemont te Geraardsbergen. *Archeologische Kroniek van Zuid-Oost-Vlaanderen*, Handelingen, XIII: 5-18.

VAN VLAENDEREN L., SERGANT J., DE BOCK H. & DE MEIRELEIR M., 2006. *Steentijdvondsten in de Moervaartdepressie (Oost-Vlaanderen, België)*. Archeologische Inventaris Vlaanderen, Buitengewone reeks 9.

Joris Sergant
Lien Lombaert
UGent, Vakgroep Archeologie
St-Pietersnieuwstraat
BE - 9000 Gent (België)
Joris.Sergant@UGent.be
Lien.Lombaert@UGent.be

Bart Cherretté
Catherine Clement
Wouter De Maeyer
Sigrid Klinkenberg
SOLVA, Zuid III
Industrielaan, 2
BE - 9320 Erembodegem (België)
Bart.Cherrette@so-lva.be
Catherine.Clement@gmail.com
Wouter.DeMaeyer@skynet.be
SigKlinkenberg@hotmail.com